

Restaurarea unei armăroaie baroc din secolul al XVIII-lea

Ecaterina Constantinescu – Katharina Lindner-Barth – Andrei Buda

Despre obiect

O casă săsească din Apoldu de Jos (Kleinpold, Kisapold, județul Sibiu) a fost achiziționată de un cetățean italian. Casa adăpostea, printre alte piese de mobilier, și această armăroaie încastrată într-un perete al camerei de la stradă (*foto 1-2*). Fiind impresionat de arhitectura armăroaiei, proprietarul s-a hotărât să o salveze printr-un proiect de restaurare, fără să se aștepte la ce urma să fie descoperit în cursul procesului de restaurare.

În general, armăroaiile erau încastrate în perete¹, fiind astfel vizibilă doar partea frontală, foarte frumos decorată, până ce lateralele care nu se vedeau și interiorul cu rol funcțional erau mai modest finisate. Aceste piese au fost foarte răspândite în comunitățile săsești. Rolul lor funcțional era de depozitare a diferitelor alimente și condimente mai pretențioase. Fiind introduse în perete, temperatura din interiorul acestora era ușor mai scăzută datorită proximității zidului.²

Armăroaia din Apoldu de Jos constă dintr-un ansamblu de piese îmbinate³ (*fig. 1*). Partea frontală este constituită dintr-un cadru format din patru planșe înguste – două dispuse vertical și două orizontal, îmbinate adeziv la jumătate. Panoul inferior, arcuit în acoladă, se observa foarte greu in situ, fiind acoperit de mai multe straturi de zugrăveală (*foto 3*). În centrul cadrului se află o ușă cu partea superioară arcuită, fixată lateral dreapta cu două balamale, care se poate închide cu cheie. Ușa s-a realizat din două panouri îmbinate adeziv la jumătate, fixate pe spate cu două traverse, și este decorată pe partea frontală cu șipci profilate fixate adeziv și un element sculptat în partea superioară, care delimitează un câmp central. La baza ușii s-au montat două sertare dreptunghiulare de mici dimensiuni. Partea frontală este decorată lateral – aseme-

nea altor armăroaie tip baroc⁴ – cu doi pilaștri, continuați cu două semicoloane strunjite, cu bază și capitel profilat, iar partea superioară este delimitată de o cornișă arcuită cu profilaturi, care depășește nivelul dulapului așezat în spate. Dulapul din spatele frontonului⁵ este realizat din patru scânduri laterale care se îmbină în coadă de rândunică formând un cadru, de care sunt fixate perpendicular, adeziv și cu cuie de lemn, cadrul frontonului și spatele dulapului. În interiorul dulapului sunt trei polițe de depozitare, cea inferioară fiind realizată dintr-o scândură mai lată, astfel încât în stânga și dreapta ușii lățimea scândurii să fie corespunzătoare adâncimii dulapului, până ce în dreptul deschizăturii ușii să ajungă până la nivelul frontonului (*foto 2*).

Starea de conservare a armăroaiei

Piesa se afla într-o stare de conservare bună. Elementele îmbinate în coadă de rândunică nu prezentau slăbirea adeziunii, însă panourile spatelui dulăpiorului erau descleiate, pe ele observându-se crăpături și fisuri longitudinale. Pe partea exterioară a dulăpiorului încastrat în perete au fost depuneri masive de zidărie, iar în interior, pe zonele orizontale, diverse depuneri grase. Pe toate părțile expuse s-au observat depozite masive de praf. Pictura frontonului a fost acoperită cu o vopsea maronie, care acoperea motive florale observabile în lumină razantă; pe profilaturi, în zonele în care culoarea maronie lipsea, se observa o culoare roșie. În zona inferioară a bazelor semicoloanelor erau pierderi de material lemnos. În zona sertarelor s-a observat uzură funcțională. Stratul maroniu aplicat peste fronton prezenta uzură funcțională accentuată doar în partea stângă a ușii, în zona de deschidere. Pe restul suprafeței existau foarte puține zone unde lipseau solzi de culoare. În zona decorului central se observau fisuri longitudinale în stratul de culoare (*foto 4*). Vopseaua folosită pentru repictare s-a degradat și compromitea valoarea estetică a piesei.

¹ Originea armăroaiilor ne trimite cu gândul la nișele din perete utilizate pentru depozitare, care s-au dezvoltat în mai multe variante. Cele mai timpurii ar fi cele simple, tip panou, care doar acoperă nișa și care nu au dulap încastrat. „De-a lungul evoluției nișele din perete au fost captușite de jur împrejur și la spate cu lemn, cu laterale și spate confecționat din scândură subțire, și la urmă, când s-a aplicat și o ușă, au devenit ca un dulap încastrat sau zidit.” Cs. Sebestyén 1930. p. 41. Denumirea diferitelor variante reflectă în cele mai multe cazuri poziționarea lor: armăroaie de perete, armăroaie de colt, armăroaie tip bancă sau cu picior.

² Malearov – Ștefan 2012. p. 35.

³ Dimensiunile totale ale piesei sunt: 132 cm înălțime, 89 cm lățime, 38 cm adâncime.

⁴ „În cazul armăroaiilor în stil baroc, pe lângă cornișa sculptată, în formă de S din partea superioară a frontonului, întâlnim des în dreapta și stânga părții frontale colonițe zvelte, cu o bază și un capitel decorate corespunzător. La acest tip de armăroaie apar frecvent în partea inferioară și sertarele mici care se trag.” Cs. Sebestyén 1930. p. 46.

⁵ Dimensiunile dulapului corespund dimensiunilor frontonului, doar înălțimea este mai mică.

Elementele metalice – butucul, elementul de decor frontal și balamalele – acoperite și ele cu vopsea maronie, prezentau urme de produși de coroziune și o ușoară uzură a balamalelor din cauza utilizării. Cheia originală a mecanismului lipsea.

Analize

Privind atent aspectul suprafeței, au fost observate unele volume ale tușelor care se evidențiau în lumină razantă (*foto 1*). Prin urmare, s-a făcut radiografierea obiectului⁶, iar pe radiografie (*foto 5*) s-au observat o mulțime de decoruri florale care doar se bănuiau cu ochiul liber.

Din păcate nu s-au putut face suficiente analize pentru materialele constituente. După îndepărtarea repictării, din zona de margine a unui sertar au fost extrase microprobe, utilizate pentru realizarea unei stratigrafii, determinarea grundului, a pigmentilor verde și roșu utilizați în această zonă, respectiv pentru determinarea esenței lemnoase.

În baza testelor microchimice⁷ verdele se comportă ca un verde pe bază de cupru (s-a descompus la acțiunea acidului clorhidric și s-a înnegrit la încălzire), roșul a avut un comportament caracteristic miniului de plumb (tetraoxid de plumb⁸ – picurat cu acid clorhidric a format un precipitat alb); grundul s-a prezentat ca un carbonat de calciu (cretă⁹, la acțiunea acidului clorhidric diluat s-a dizolvat cu efervescentă). Proba pentru stratigrafie a fost înglobată într-o rășină epoxidică bicomponentă¹⁰ și secționată cu o lamă de bisturiu, apoi straturile au fost observate atent la stereo binocular (*foto 6*). Pentru determinarea esenței lemnoase au fost realizate secțiuni transversale și tangențiale din proba de lemn, care au fost observate la microscopul digital. Lemnul s-a dovedit a fi brad – *Abies Alba*.¹¹

Procesul de restaurare

Documentația fotografică a piesei a început încă în situ (*foto 1-2*) și a continuat în atelierul de restaurare. După efectuarea fotografiilor, evaluarea și documentarea stării de conservare, a fost făcută o desprăfuire a piesei cu o pensulă cu fir aspru. Piesa a fost apoi supusă unor teste de curățire pe părțile din lemn. Testarea a fost realizată cu diferite mixturi de solvenți¹² (*tabel 1, foto 7*), aplicate cu tamponul prin frotare pe suprafață. Depunerile răspundeau foarte bine la amestecurile care aveau în compoziție etanol așa că s-a decis folosirea mixturii care dădea cele mai bune rezultate și totodată era cel mai puțin toxică și anume apa amestecată cu alcool etilic (1:1).

Radiografia ușii indica prezența, sub vopseaua de la suprafață, a unei compoziții cu motive florale, prin urmare s-a decis efectuarea unor teste de curățire cu decapanți a stratului de revopsire. În baza testelor de dizolvare (*tabel 2, foto 8*) s-a optat pentru dimetilformamidă (DMF)¹³ în combinație cu diluant nitro (DN)¹⁴ în proporție de 1:1, aplicat prin comprese textile din bumbac, testele de curățire prin frotarea tamponului fiind inefficiente. Compresele au fost acoperite cu folie de poliester¹⁵ și lăsate să acționeze 5 minute. După îndepărtarea foliei de poliester și a compresei, zona gonflată a fost îndepărtată mai întâi cu o pensulă cu păr moale înmuiată în solvent (*foto 9*), apoi curățirea finală s-a efectuat cu un bastonaș înmuiat în solvent (*foto 10*). Zonele curățate au fost șterse ulterior cu alcool etilic.

În puținele zone cu desprinderi ale stratului pictural a fost efectuată o consolidare cu foiță japoneză și clei de pește 5%, apoi solzii de culoare desprinși au fost readuși în plan prin călcare cu o spatulă termostată. După decaparea repictării, s-a observat că stratul original de culoare prezenta un vernis îngălbenit care afecta aspectul estetic al piesei, așa că s-a decis subțierea lui (*foto 11*). După testele făcute cu solvenți s-au obținut rezultate foarte bune în urma folosirii apei alcoolizate (1:1) cu 10 picături de amoniac 25% în 200 ml de soluție.

Zonele cu pierderi de material lemnos de la baza semicoloanelor au fost completate cu aceeași esență lemnoasă (*foto 12*), respectându-se direcția fibrei lemnului, apoi au fost încheiate cu clei de iepure 20% sub presiunea menghinelor de mână timp de 24 de ore. Grunduirea completărilor din lemn s-a realizat cu cretă în amestec cu clei de pește 6%.

Stratul pictural a fost chituit doar în puține locuri care erau în pericol să fie agățate în timpul folosirii sau în zonele care deranjau vizual, folosind cretă în amestec cu clei de pește 6%.

Integrarea cromatică a fost făcută cu acuarelă¹⁶, în tehnica ritocco, pe zonele chituite sau în zonele unde stratul pictural s-a pierdut până la grund. Vernisarea finală a fost făcută cu Dammar 10% dizolvat în terebentină, aplicat cu o pensulă lată și fină, în două straturi.

În paralel au fost demontate și curățate elementele metalice. După demontare au fost decapate cu același amestec de solvenți ca în cazul picturii, urmând să fie curățate de produși de coroziune cu acid ortofosforic 20%. După imersare, soluția a fost lăsată să acționeze timp de 10 minute, apoi piesele au fost curățate sub jet de apă cu o perie metalică fină.¹⁷ Ulterior, acestea au fost tratate cu soluție Ballistol de brunare la rece¹⁸, au fost uscate și peliculizate

⁶ Radiografiile au fost realizate la Spitalul Clinic de Pediatrie, Sibiu.

⁷ Plesters 1956.

⁸ Istudor 2011. p. 145.

⁹ Guttmann 2018.

¹⁰ Pentru înglobare s-a utilizat Bizon Epoxy bicomponent, cu timp de întărire de 5 minute.

¹¹ Ghelmeziu – Suciu. pp. 121-200.

¹² Istudor 2011. pp. 261-274.

¹³ ≥ 99%; comercializat de CTS Sibiu.

¹⁴ Diluant Nitro: amestec de solvenți pe bază de toluen, acetona, izopropanol și acetat de etil; Policolor Automotive.

¹⁵ Folie termoplastică pe bază de polietilen-tereftalat (PET), comercializat de CTS Sibiu.

¹⁶ Culori rusești St. Petersburg.

¹⁷ Sandu – Dima. pp. 22-33.

¹⁸ Soluție cu conținut de dioxid de seleniu; Ballistol.

	Mixturi	Componente	Proporții volumice
1	Apă	Apă distilată	-
2	Apă alcoolizată	Apă + etanol 96%	1:1
3	Apă amoniacală	Apă + amoniac 25%	200 ml +10 picături
4	Apă alcoolizată și amoniac	Apă + etanol 96% + amoniac 25%	200 ml + 100 ml +10 picături
5	Apă alcoolizată și C 2000	Apă + etanol 96% + C 2000	100 ml + 100 ml + 10 ml
6	Apă amoniacală și C 2000	Apă + amoniac + C 2000	200 ml + 10 picături + 10 ml

Tabel 1. Mixturile folosite pentru testele de curățire pe lemn.

	Mixturi	Componente	Proporții volumice
1	D	DMF	-
2	D-X	DMF + xilen	1:1
3	D-T	DMF + toluen	1:1
4	D-A	DMF + acetona	1:1
5	D-ND	DMF + diluant nitro	1:1
6	D-AE	DMF + acetat de etil	1:1

Tabel 2. Mixturile folosite pentru testele de decapare a repictării.

cu ulei Ballistol.¹⁹ După remontarea mecanismului i s-a găsit și o cheie care să poată acționa încuietoarea.

Rezultatul restaurării

De sub revopsirea îndepărtată în cursul restaurării au ieșit la iveală detalii pictate deosebite (foto 13-14). În câmpul central al ușii, pe un fond galben, este reprezentat în partea inferioară un potir de inspirație italienească, în acesta este pictat un fruct în formă de inimă și un buchet bogat, alcătuit din trandafiri și lalele roșii, galbene și albastre. Fondul armăroaiei, butonii sertarelor și profilaturile sunt colorate în roșu aprins și roșu maroniu, iar rama ușii și sertarele au un fond verzui. Semicoloanele și profilul inferior sunt marmorate, iar profilul superior, bazele și capitellurile pilaștrilor sunt colorate în benzi verzui, galben și roșu. A devenit vizibil și un detaliu important sub profilul superior: data de 1.7.8.2., iar în stânga și în dreapta acesteia numele Christian Sturm, foarte probabil comanditarul și proprietarul armăroaiei.

Cu sprijinul comunității săsești s-a aflat că familia Sturm a fost o familie înstărită și respectată în sat. Christian Sturm era landler și se presupune că s-a căsătorit în 1781, iar în următorul an ar fi dat comandă unui atelier de tâmplărie specializat pentru realizarea acestei piese. Analizând formele elementelor decorativ-picturale, posibil de influență germanică, se constată că armăroaia este aparte

din acest punct de vedere, diferențiindu-se cu ușurință de alte piese pictate în aceeași perioadă în Transilvania.²⁰

Piesa prezentată nu a fost demontată din nișă din 1782, aproape 240 de ani, până în 2019 când a fost extrasă pentru a putea fi restaurată. Spre deosebire de alte piese de mobilier precum lavițele, paturile, mesele, cuierle care pot fi transportate cu ușurință într-o altă locuință, armăroaiele sunt niște piese mai deosebite, a căror mutare din nișă este dificilă, motiv pentru care ele rămân în casele în care au fost aduse de primul proprietar. Bineînțeles că există cazuri rare când unele armăroaie au fost mutate.

Armăroaia de tip baroc târziu, cu anumite amprente clasiciste, a făcut parte dintr-un interior de locuință a unei familii înstărite, iar după restaurarea casei, obiectul restaurat se va remonta în locul lui original.

Mulțumiri

Suntem recunoscători doamnelor Dana Văcariu și Márta Guttmann, investigatori chimiști, precum și doamnei dr. Livia Bucșa, investigator biolog, pentru sprijinul acordat în realizarea analizelor și interpretarea rezultatelor.

Mulțumim domnului doctor Ciprian Șofariu, medic primar radiologie și imagistică medicală de la Spitalul Clinic de Pediatrie Sibiu pentru realizarea radiografiilor, muzeografei Simona Malearov pentru sprijinul acordat în cercetarea armăroaiei, precum și doamnei dr. Petronella Kovács, expert restaurator lemn policrom și redactor șef al revistei ISIS pentru contribuția valoroasă la acest articol.

Fotografiile din articol au fost realizate de Ecaterina Constantinescu (foto 1-2) și Andrei Buda.

BIBLIOGRAFIE

- CAPESIUS, R. (2015): Pictura de mobilier la sașii transilvăneni. Ed. Honterus, Sibiu.
 CENNINI, C. (1977): Tratatul de pictură. Ed. Meridiane, București.
 CS. SEBESTYÉN Károly (1930): Falitéka. (*Armăroaia*) In: Népünk és Nyelvünk. Második évfolyam. Kiadja A

¹⁹ Ulei fabricat din componente naturale; Ballistol.

²⁰ Malearov – Ștefan 2012. pp. 32-39.

Szegedi Alföldkutató Bizottság. pp. 41-46. (In: *Neamul și limba noastră. An II. Editat de Comisia de Cercetare a Regiunii de Câmpie, Seghedin. pp. 41-46.*) http://acta.bibl.u-szeged.hu/39086/1/nepunk_002.pdf (08.08.2020.).

DANCU, J. (1966): Restaurarea icoanelor pe lemn și pe sticlă. București.

GHELMEZIU, N. G. – SUCIU, P. N. (1959): Identificarea lemnului. Ed. Tehnică, București.

GUTTMANN, M. (2009): Tendințe în conservare preventivă. Ed. Astra Museum, Sibiu.

GUTTMANN, M. (2018): Investigații fizico-chimice, noțiuni de curs.

ISTUDOR, I. (2011): Noțiuni de chimia picturii. Ed. ACS, București.

MALEAROV, S. – ȘTEFAN, C. (2012): Mobilier Pictat Transilvănean. Ed. Astra Museum, Sibiu.

PLESTERS, J. (1956): Cross-section and Chemical Analysis of Paint Samples. In: *Studies in Conservation* Vol. 2. Issue 3. pp. 11-155.

SANDU, I. – DIMA, A. (2002): Restaurarea și conservarea obiectelor metalice. Ed. Corson, Iași.

SĂNDULESCU-VERNA, C. (2000): Materiale și tehnica picturii. Ed. Marineasa, Timișoara.

THOMPSON, D. (2004): Practica picturii în tempera. Ed. Sophia, București.

THOMPSON, D. (2006): Materiale și tehnici de pictură în Evul Mediu. Ed. Sophia, București.

Ecaterina Constantinescu

Restaurator lemn policrom

SC RESTORIS SRL

550215 Sibiu, Moara de scoarță 23/9

Tel: +40-742-059247

E-mail: katy.const123@gmail.com

Lindner-Barth Katharina

Student restaurator lemn policrom

Universitatea "Lucian Blaga"

550024 Sibiu, Bul. Victoriei 10

Tel.: +40-728-401946

E-mail: katasophie.barth@gmail.com

Andrei Buda

Student restaurator lemn policrom

Universitatea "Lucian Blaga"

550024 Sibiu, Bul. Victoriei 10

Tel.: +40-722-489626

E-mail: andrei.buda@ulbsibiu.ro

LISTA FOTOGRAFIILOR

Foto 1. Armăroaia în casa din Apoldu de Jos, înainte de restaurare.

Foto 2. Armăroaia deschisă în casa din Apoldu de Jos, înainte de restaurare.

Foto 3. Detaliu din panoul inferior, arcuit în acoladă, al cadrului armăroaiei, acoperit de multiple straturi de zugrăveală.

Foto 4. Strat de culoare cu crăpături de-a lungul fibrei lemnului.

Foto 5. Imaginea radiografică a zonei centrale a ușii.

Foto 6. Stratigrafie: 1. Lemn; 2. Grund de cretă; 3. Strat de culoare cu vernis; 4. Rășină epoxidică utilizată pentru înglobarea probei (Prelevarea a fost făcută după decapare).

Foto 7. Rezultatele testelor de curățire pe suprafețele de lemn, nepictate.

Foto 8. Aspectul umed al testelor de curățire a stratului de vopsea ulterioară.

Foto 9. Îndepărtarea stratului gonflat de repictare cu pensula înmuiată în solvent.

Foto 10. Îndepărtarea stratului gonflat de repictare cu bastonașe înmuiate în solvent.

Foto 11. Aspectul suprafeței: 1. după desprăfuire; 2. după îndepărtarea repictării; 3. după egalizarea vernisului.

Foto 12. Completarea cu lemn a părții inferioare a bazei semicoloanei dreapta.

Foto 13. Armăroaia, înainte de restaurare.

Foto 14. Armăroaia, după restaurare.

LISTA FIGURILOR

Fig. 1. Îmbinări utilizate la asamblarea armăroaiei: îmbinări la jumătate la nivelul ramei armăroaiei (roșu); îmbinări la jumătate la nivelul ramei ușii (ocru); elemente decorative aplicate adeziv și prin cepuire pe ramă (albastru deschis); cutia armăroaiei îmbinată în coadă de rândunică și adeziv (maro); planșele versoului îmbinate adeziv și prin cepuire (albastru închis); cuie de lemn care fixează versoul (verde); traversele îmbinate pe versoul ușii (mov).